

Croatica XXI (1990) — 33 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Dunja Fališevac

FRANGEŠOV MAŽURANIĆ

UDK 886.2 — Frangeš

U članku se na temelju većeg broja Frangešovih studija o Ivanu Mažuraniću analizira autorov književnopovijesni i književnokritički odnos prema Mažuraniću i prema književnosti hrvatskog ilirizma. Isto tako, na problemima Mažuranićevih djela Frangeš ispituje i niz problema vezanih uz književnopovijesni razvoj hrvatske književnosti starijeg i novijeg doba, proširujući neka od tih istraživanja i na izvanknjiževna pitanja, prvenstveno na problem etičnosti povijesnog događanja.

Ivan Mažuranić čest je predmet književnokritičkih i književnopovijesnih analiza Ive Frangeša: tako npr. 1963. Frangeš objavljuje studiju *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«*, »Forum« II, knj. III, br. 1, Zagreb, 1963; godinu dana zatim objavljuje studiju *Mažuranić klasik*, »Umjetnost riječi«, VIII, br. 4, Zagreb, 1964; iste 1964., izlazi esej-analiza *Umjetnost Ivana Mažuranića*, Forum; 1969. u Slavističnoj reviji studija *Mažuranićeva 'starodavna lipa'*; 1973. u Prilozima za VII. međunarodni kongres slavista u Warszawi književnopovijesna analiza o *Smail-agi* pod naslovom *Klasično i romantično u Smrti Smail-age Čengića*; u Pragu 1975. objavljuje studiju *Sunt lacrimae rerum: Mažuranić i Vergilije*. Uz Vidrića, Matoša i Krležu, Mažuranić je — to je posve očigledno — Frangešov izabranik. Što je Frangešu Mažuranić?

Pišući o Mažuraniću kao političkom piscu i prozaiku, kao piscu spisa *Hrvati Mađarom*, Frangeš iskušava metode stilističke kritike na jedan politički prozni spis te na taj način širi kompetencije stilističke kritike, po svojoj metodologiji određene kao kritike imanentne umjetničkom, beletrističkom tekstu. Omjeravajući stil Mažuranićeva spisa *Hrvati Mađarom* o njegov politički sadržaj, njegovu dvojnu i trojnu sintaktičku strukturu, o aktualne ideje i misli političkog diskursa, Frangeš osposobljava stilističku kritiku za procjenu društveno-političkog Mažuranićeva angažmana, za posao, dakle, koji joj je *per definitionem* stran i dalek, osposobljava je isto tako za vrednovanje povijesti ideja koje su u tom spisu iznesene. Istodobno, već u tom tekstu Frangeš pokazuje svoj interes za onaj krug pitanja i problema koji će bitno odrediti njegove književnopovijesne analize i procjene: interes, naime, za povijest ideja i društveni kontekst neke književne činjenice, interes na prvi pogled udaljen od Frangešovih stilističkih koncepcija o književnom djelu kao autonomnoj i neponovljivoj stvaralačkoj djelatnosti. Zanimanje za odnos književnosti i politike ostat će bitno obilježje Frangešovih književnopovijesnih analiza i studija, politike shvaćene kao discipline političke povijesti i povijesti ideja.

U studiji *Mažuranić klasik* Frangeš, slijedeći vrlo poticajne, i šezdesetih godina u nas vrlo aktualne, Eliotove poglede na umjetnost, a na temelju triju njegovih eseja: *Tradicija i individualni talent*, *Što je klasik?* i *Društvena uloga poezije*, analizira Mažuranićev književni opus, prvenstveno *Smrt Smail-age* i dopune *Osmana*, parametrima koje je engleski kritičar primijenio na Vergilijevu *Eneidu*, te konstatira da *Smrt Smail-age* predstavlja u hrvatskoj književnosti onakvo klasično i zrelo djelo kakvo u okvirima europske književnosti predstavlja Vergilijeva *Eneida*. Klasično je i zrelo Mažuranićevo djelo ponajprije stoga jer je sinteza, suma »skriivenih i otvorenih mogućnosti jezika stare hrvatske književnosti«, ali i »sintetizacija vjekovne povijesti hrvatskog i ostalih južnosla-

venskih naroda«. Tako i u toj studiji Frangeš otkriva konstituense svoga književnokritičkog suda, utemeljena na kriterijima književnopovijesne procjene jednog djela: Mažuranić je velik pisac ne samo zato što je velik umjetnik riječi, nego i zato što njegova umjetnost ostvaruje sintezu svih prethodnih nacionalnih književnih vrhunaca, a ujedno otvara književnoestetske poticaje budućnosti. No, još nešto — kaže Frangeš — karakterizira Mažuranićeva *Smail-aga*: to djelo daje završnu poantu temi relevantnoj za nacionalnu povijest: »Mažuranićevo je stvaranje značilo i razrješenje starijih suprotnosti: sukob koji je razdirao hrvatsku višestoljetnu povijest podignut je ovdje na višu, humanu razinu.« Navedeni citat jasno pokazuje da Frangeš kao književni povjesničar prelazi granice Frangeša književnog kritičara, te da se kao književni povjesničar i kao procjenitelj književnopovijesnih procesa ne zadovoljava parametrima vrednovanja imanentne kritike; književnopovijesnu Frangešovu svijest zaokuplja Mažuranićeva koncepcija političke povijesti, i tek u tom kontekstu, u sprezi književnosti i povijesti političkih ideja, Frangeš određenom djelu pripisuje estetsku vrijednost. Takvi Frangešovi parametri i kriteriji omogućit će definiranje Ivana Mažuranića ne samo kao klasika hrvatske književnosti, nego će odrediti i vrednovanje Ivana Mažuranića kao središnje osobnosti novovjekovne hrvatske kulture, a njegov opus kao onu točku kulturnog života iz koje će se razvijati ne samo ono što se dogodilo u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, nego i ono što će obilježiti kulturni život 20. stoljeća u Hrvatskoj. Procjena vrijednosti *Smail-age* po kriterijima ideološkim, po tome koliko je Mažuranić u svojem epu povijesnu problematiku hrvatskog naroda podigao na »višu, humanu razinu«, pokazuje da je Frangešova književnopovijesna metodologija podređena onim istim kriterijima koje obilježavaju i Mažuranića. Nije samo Mažuranić odgojen na najboljim klasičnim i humanističkim kulturnim tradicijama, na tim istim tradicijama odgojen je i njegov ocjenjivač, njegov tumač i njegov poklonik. I Frangeš, kao i Mažuranić, vjeruje u podudarnost i istovjetnost istinitog, lijepog i dobrog. Pa tako, ako je Mažuranić u Frangešu našao svog ponajboljeg tumača i interpretu, našao je Frangeš u Mažuraniću najpreciznijeg egzemplifikatora ne samo svojih estetskih koncepcija, nego i svojih shvaćanja kulture i povijesti uopće: ideju o svrsishodnosti povijesnog događanja, o kretanju povijesti kao putu prema dobru ideal (je) kojem ne teži samo Mažuranić, nego isto tako i Ivo Frangeš.

Na Mažuraniću — isto tako — Frangeš iskazuje svoje shvaćanje lijepog u književnosti: veliko umjetničko djelo je ono koje sintetizira, sumira prethodne tokove nacionalne i europske književnosti; Mažuranić je velik jer je sintetizirao i vergilijevsku, ali i marulićevsko-gundulićevsku tradiciju. Ne dakle umjetničko djelo koje kida s tradicijom, ne djelo koje otvara nove perspektive, ne avan-

gardno i spram prošlosti polemičko djelo, nego djelo skladno, harmonično, otvoreno prošlosti, u suglasju i razgovoru s tradicijom — to su Frangešovi kriteriji i argumenti za estetsku procjenu nekog djela.

Istodobno, budući da je Mažuranićevo djelo takve naravi, ono je bitno utjecalo na koncepciju književnosti hrvatskog narodnog preporoda; budući da nastavlja na tradiciju, to je djelo odredilo specifičan razvoj hrvatske književnosti 19. stoljeća, nametnulo hrvatskoj književnosti ilirizma drugačije ideale nego što su to bili ideali europske književnosti romantizma, koja se oblikovala upravo u suprotstavljanju i polemici s tradicijom. Na taj način Mažuranić je svojim djelom kao najsnažnijim djelom književnosti ilirizma bitno odredio karakter, periodizacijske specifičnosti, ritam mijena stilskih formacija u hrvatskoj književnosti. To Frangeš jasno pokazuje u studijama *Klasično i romantično u Smrti Smail-age* i *Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod*. A budući da se sukob između klasicizma i romantizma — upravo zbog sumirajućeg karaktera Mažuranićeva spjeva — u hrvatskoj književnosti nije dogodio, to su i hrvatski realizam i postrealizam drugačije obilježeni od istovjetnih pravaca u europskoj književnosti.

Konačno, u estetskoj ocjeni Mažuranićeva djela bitan je i argument izvanknjiževne naravi: veliko umjetničko djelo odgovara ne samo na izazove tradicije, nego i na pitanja koja postavlja povijesna stvarnost. Mažuranićev ep umjetnički je vrijedan i zato što svojom poetikom — prvenstveno svojim sadržajem, svojom idejnom koncepcijom i oblikovanjem likova — daje odgovor i na goruća pitanja nacionalne povijesti. Mažuranićeva koncepcija povijesti je, naime, istovjetna Frangešovu idealu: to je estetizirajuća vizija povijesti, koja je okrunjena etičkim ciljevima ljepote i dobrote kao svojom krajnjom etičkom svrhom. Povijest, i za Frangeša, kao i za Mažuranića, posjeduje jasnu eshatologiju: povijest se ne kreće u krugu, nije čovjeku strana i tuđa, povijest nije anarhoidna i destruktivna. I za Mažuranića, i za Frangeša, povijest se odvija po ljudskoj mjeri i mjeri etičkim kriterijima pravednosti, istinitosti i ljudskosti.

Koji su to etički kriteriji istinitosti i humanosti Frangeš je također na svojem Mažuraniću jasno pokazao: analizirajući i povezujući koncept judeokršćanske Svete knjige s geslom francuske revolucije, biblijsko ustrojstvo rečenice u spisu *Hrvati Mađarom* s idejom slobode, jednakosti i bratstva kao onim povijesnim idealom koji je oblikovao novovjekovnu europsku svijest i povijest istodobno; Frangeš nam je podastro ne samo Mažuranićevu, nego i svoju viziju povijesti — povijesti kao čovjeku primjerene, ljudske, humane povijesti. Zadaća je književnosti da takvu viziju povijesti oblikuje, da svojim književnim sredstvima takvu koncepciju ponu-

di kao jedinu istinitu i vrijednu. A po Frangešu — Mažuranić je to i ostvario u najvećoj mogućoj mjeri. Stoga Frangeš za Mažuranića kaže:

»I tu se ne radi samo o razvitku osjećaja humaniteta nego o činjenici da je taj promijenjeni, taj dublji osjećaj čovječnosti zapravo muza Mažuranićeva. Njemu katoliku ne smeta da mu junaci budu pravoslavni, njemu kršćaninu ne smeta da se i Smail-agi prizna junaštvo. 'Ah da je proklet tko cijec vire / Na svojega reži brata', — zapjevat će on u dopuni *Osmana*, i to je jedino u čemu će se Mažuranić 'iznevjeriti' Gunduliću, pjesniku protivreformacije. Za Mažuranića pjesnika pravda je najveći ideal, njemu će *religio* biti *iustitia*, i pretežno u tome smislu biti dio njegovih nadahnuća.«

Mažuranić klasik

Tako je za Frangeša Mažuranić ne samo klasik po estetskim vrijednostima, nego i po tome i stoga što je po svojim idejama prvi hrvatski moderni, novovjekovni pisac, pisac koji reflektira i čovjekove mijene i preobrazbe kroz povijest i izražava ljudsku potrebu sve humanije i humanije povijesti.

ZUSAMMENFASSUNG

Auf Grund mehrerer Essais und Studien analysiert die Verfasserin die Beziehung Ivo Frangeš' zu Ivan Mažuranić. Weiter wird auch Frangeš' Gesichtspunkt zum Problem der Geschichte und der Literatur, sowie die Stellung des Autors zur kroatischen Geschichte des 19. Jahrhunderts erörtert.